

GUERRES I POSTGUERRES

La visió política del futur a la ciència ficció dels còmics, pel·lícules i sèries contemporànies

Gino Frezza

frezza@unisa.it

RESUM

Després de l'11 de Setembre, els escenaris narratius de la ciència ficció nord-americana al cinema, la ficció televisiva i el còmic, afronten radicalment la qüestió de l'imaginari col·lectiu americà, escindint entre l'afirmació dels temes entorn la seguretat nacional i el manteniment dels principis fonamentals de la democràcia. El present article explora com aquest horitzó, duplicat i no resolt, es desenvolupa en particular a la gran saga de còmics *Civil War*, on la totalitat de l'univers narratiu de l'editorial Marvel es posat en joc i, per tant, qüestiona la possibilitat de continuar parlant d'un imaginari nord-americà de la ciència ficció.

PARAULES CLAU

Guerra, Postguerra, Ciència ficció, Còmic, Cinema, Sèries de televisió, Terrorisme, Estats Units, 11-S, Seguretat nacional, Teoria de la conspiració, Democràcia, Espionatge, Revolució, Complot, Doble identitat, *Civil War*, Marvel, Imaginari americà, Serialitat

ARTICLE

1. Després de l'11-S, l'escenari de la ciència ficció nord-americana en el cinema, en la televisió i en els còmics segueix sent uns films constructius que afronten de cara la pròpia qüestió de l'imaginari americà. El que durant el segle XIX i bona part del XX fou territori d'una nova esperança, avui més que mai revela l'altra cara que resta sota la idea del Nou Món: no l'harmonia entre home i naturalesa (cercada amb tanta tenacitat i mai assolida), sinó dolor, agressió, violentes diferències socials i culturals entre classes i grups socials, guerra contra l'enemic extern i, cada vegada més, contra l'enemic intern. L'imaginari nord-americà està dividit, de manera més pronunciada que abans –tornen “fantasmes” o pors viscuts durant el maccarthisme i la guerra freda, amb majors estímuls per a aguditzar els conflictes–, entre principis de liberalisme democràtic i principis que tendeixen a afirmar una supremacia vinculada al valor de la seguretat.

Aquesta darrera s'entén principalment com una guerra contra el terrorisme, lluita constant contra el caos procedent de models socials, religiosos i ètnics antagonistes. Pel que fa a la seguretat, l'imaginari americà revela una dialèctica no resolta, si no conflictiva originalment, en la desesperada recerca d'una recomposició. Bona part de la ficció contemporània nord-americana fixa els propis significats narratius, simbòlics i metafòrics al voltant de la duplicitat i els dilemes que afecten la seguretat, malgrat que això pugui ser o no el *valor* més important.

La duplicitat es verifica en els significats posats en una disjuntiva un davant de l'altre en nombroses narracions audiovisuals:

a) reafirmar immediatament els supremes principis de la Constitució dels Estats Units (una òptica garantista que defensa principis intocables de llibertat en qualsevol circumstància i corrobora la presumpció d'innocència); o bé

b) defensar i garantir la seguretat de la població fins i tot a costa de desacreditar principis fonamentals de la democràcia nord-americana (una òptica policíaca, de serveis secrets, en què augmenta en extrem la velocitat dels conflictes amb l'*altre* i el *diferent*).

En el cinema, la televisió i els còmics dels Estats Units s'expressen de diferents maneres l'exigència de donar veu, expressió, representació a qüestions derivades de temes com la democràcia i la seguretat, fins al punt d'escantellar els contorns de la *identitat* americana. Així tenim films com *La terminal* (2004) de Steven Spielberg, sèries de televisió com *Perdidos* (2004-2007) i *Jericho* (2006) o còmics com *Los Vengadores* o *La Patrulla X*. Això no només succeeix en la ciència ficció; tot i això, una vegada més, aquest gènere transmedial es mostra com el més sensible – entregat des de sempre a la tasca d'imaginar el futur científic i tecnològic de la societat del present– a exposar *sense embuts* la complexitat suscitada pel valor de la seguretat dins de la seva tensa relació amb els drets i llibertats.

La ciència ficció repensa radicalment els fonaments de l'imaginari americà després de l'11-S. Proposa històries en què la psicosi obsessiva davant el complot terrorista i, per tant, l'estratègia de defensa mitjançant l'espionatge (eco de la *teoria de la conspiració*¹ traslladada a l'imaginari de la ciència ficció) es fa explícita, o bé implícita, solapada, *interna*.

Implícitament, l'obsessió està present a *Perdidos*, acumulant presagis i temors sobre la base d'un projecte obscur traspasat entre universos paral·lels, tot i que no sempre intercanviables (un món *normal* en què s'obren passadissos espaciotemporals que donen accés a l'illa, on es produeixen fets misteriosos entre escenaris naturals i llocs tecnològics). Sèrie televisiva que aborda la xarxa del present i del passat projectant-se en un futur constituït per estrats paral·lels aparentment equiprobables, *Perdidos* suscita en clau al·legòrica una reflexió política sobre el model de comunitat entre individus, que poden recuperar el destí comú ja sigui amb estratègies de solidaritat, ja sigui amb accions fortament marcades per la violència o el conflicte.

Explícitament, en canvi, el temor obsessiu davant d'un terrorisme extern o intern contra els Estats Units, amb una vessant col·lectiva encara més àmplia, es perfila en els girs narratius de *Jericho*, sèrie de televisió centrada en una Amèrica que sobreviu a un atac nuclear. Aquí –exactament com a *Amanecer rojo* (1984) de John Milius, una de les fonts originàries d'aquesta ficció– es debat sobre el

---

¹El tema del complot i una atmosfera de teoria de la conspiració apareixen de manera diversa en el cinema i en la ficció televisiva com a mínim des dels anys seixanta. A Micali (2003) es pot trobar una recent anàlisi que resumeix l'amplitud de la qüestió relacionada amb el complot-conjura-conspiració entre literatura, teatre i cinema; una puntualització del tema sobre un film concret es pot consultar a Masecchia (2003)

model de comunitat nord-americana, localitzat en territoris marginals de l'Oest, on el conflicte amb els enemics externs o interns vincula els individus a unes poques estructures d'ordenació de la societat posades a prova en la seva capacitat de resistir qualsevol atac. A la sèrie *Jericho* es planteja la hipòtesi d'un *imaginari postsocial* en el qual la família, més enllà de qualsevol tradició, més enllà de qualsevol formulació ratificada pel costum, o fins i tot superant prejudicis racials, ètnics o de classe, es reafirma sobre una base sentimental essencial i sobre l'extrema capacitat de resistir a l'aïllament i al caos.

2. L'imaginari americà de ciència ficció tecnològica i sociològica es torna a posar en joc, i de forma acusada, en les actuals sagues de còmic. En les sèries de la Marvel Comics editades entre 2006 i 2007 es produïren grans canvis, de la mateixa manera que a principis dels anys noranta s'havia produït una urgent reformulació de l'univers dels superherois de DC Comics (la competència) com Batman, Superman, Wonder Woman, Hawkman i molts d'altres en sagues com *El regreso del caballero oscuro*, *La muerte de Superman* o *Crisis en tierras infinitas*.

A l'entorn de la saga *Civil War* (una guerra civil entre superherois capitanejats per Iron Man/Tony Stark per una banda i el Capità Amèrica/Steve Rogers per l'altra) diversos títols de còmics de la Marvel han accentuat els pols oposats d'una divisió –que sembla irreconciliable si no és a canvi d'imprevisibles conseqüències– entre els protagonistes de les sèries mensuals més conegudes d'aquesta important editorial nord-americana. Dualitat i divisió són conseqüència de posicions irreconciliables que els superherois de la Marvel assumeixen davant la Llei –coneguda com a Llei de Registre de Superhumans– aprovada pel Congrés a proposta del Govern americà després d'una massacre de civils, entre ells molts nens petits, causada per culpa d'un petit grup de joves superherois –els *Nous Guerrers*– a la localitat de Stamford (Connecticut).

La Llei de Registre pretén que tots els superherois facilitin les seves dades personals i es descobreixin davant del Govern dels Estats Units. Des de la part progovernamental –liderada per Iron Man– es considera aquesta Llei com l'única opció per a garantir la seguretat i el favor de la ciutadania respecte als superherois, mentre que des de la part contrària –amb l'excepcional rellevància assumida per un heroi de la segona guerra mundial com Steve Rogers/Capità Amèrica, que s'enfronta obertament contra el seu propi govern–, la Llei es rep com un clar i negatiu atac als supremes principis de llibertat que han fet d'Amèrica un país en què val la pena viure i pel qual es pot morir.

Al llarg de les set entregues de *Civil War*, Reed Richards/Míster Fantàstic, líder dels Quatre Fantàstics, es decanta pel costat d'Iron Man pagant el preu d'una dolorosa i dramàtica ruptura amb la seva dona (Sue/La Dona Invisible) i el seu cunyat Johnny Storm/La Torxa Humana), ruptura que està descomponent aquest històric grup d'herois *fantàstics*, a no ser que es produeixi alguna reconciliació radical i inesperada; únicament Ben Grimm/La Cosa sembla mantenir-se al marge de la discòrdia i es retira a París; per la seva banda, Peter Parker/Spiderman s'alinea primer amb Iron Man tot descobrint a la televisió la seva identitat secreta, però després s'adona de l'error que ha comès i

canvia de bàndol aprovant explícitament a la televisió el punt de vista del Capità Amèrica, en nom del dret a la diferència sancionat per la Constitució dels Estats Units.

El conflicte es carrega fins al punt que els dos principals responsables del bàndol progovernamental –Iron Man/Tony Stark i Míster Fantàstic/Reed Richards– conceben i promouen una presó virtual, paral·lela al món real, només accessible a través d'un portal hermètic i gairebé inviolable; rep el nom de Zona Fantasma i en ella es tanquen els superherois insubmisos a la Llei de Registre després de la seva captura a mans d'Iron Man i els seus gegantins Sentinelles d'Acer. La violència i l'odi entre exgermans ocupen un espai inflammat per l'ira; les antigues solidaritats es dissolen a cops...

El Capità Amèrica, obligat a viure en la clandestinitat, promou una rebel·lió secreta amb altres col·legues –es reconcilia, com ja s'ha dit, amb Spiderman/Peter Parker– organitzada amb el fi de contrarestar els plans d'Iron Man i Míster Fantàstic fins al xoc final. Alguns herois importants del multivers de la Marvel com Pantera Negra i Namor, després d'alguns intents de mediació i diàleg, conscients de la situació i de la necessitat de prendre partit mantenint la pròpia coherència segons uns ideals infrangibles, s'alineen amb els rebels del Capità Amèrica.

Per tots aquests motius, el multivers Marvel està immers en una commoció general, una convulsió tel·lúrica que altera totalment totes les seves característiques. L'onada de canvis que es produeix en els còmics de la Marvel es projecta en l'espai i en el temps; va més enllà dels Estats Units –arribant a territoris com l'africana terra dels Wakanda, on viu un heroi respectat com Pantera Negra/T'Challa, actualment casat amb la dona Tempesta/Ororo–, però també se surt de la xarxa entre present, futur i passat, cridant l'atenció sobre la proximitat amb les crisis produïdes per la diferent biopercepció mediambiental per part de superherois com Namor, príncep de la submergida Atlàntida. La magnitud dels moviments tel·lúrics reaviva escenaris de confrontació entre móns terrestres i móns oceànics, entre el nostre planeta i la part oculta de la Lluna, on viuen Els Inhumans; es reescriuen amistats, rivalitats i hostilitats sedimentades durant més de cinquanta anys de còmics, amb l'oportuna reaparició i la urgent revalorització de deuteragonistes que viuen al límit entre la llei i el crim (com El Castigador) o de criminals com El Follet Verd/Norman Osborn, Crani Roig, el Doctor Destí i d'altres.

Es tracta d'un realineament temporal complet dels objectius i interessos que han caracteritzat les diverses sèries de diferents personatges terrestres i extraterrestres. La guerra civil no només suposa un gran conflicte entre herois americans, sinó també un risc per als equilibris planetaris delicadament sostinguts respecte als Inhumans o els Atlants. L'existència de grups o associacions de superherois com Els Venjadors sobretot està subjecta a variacions inesperades: cada moviment que fa un incideix en l'adhesió política a un alineament o un altre; vells amics (com el Capità Amèrica i Iron Man, Reed Richards i Peter Parker) es transformen en tenaços enemics; els vincles matrimonials i familiars establerts des de fa dècades es dissolen per desavinences insalvables en el mateix si de les famílies.

Es posa en qüestió un gran escenari d'identitat individual i col·lectiva. Les accions de l'individu ja no estan lliures de l'exigència de la responsabilitat. La saga de *Civil War* desplega, entre les moltes imaginades i dissenyades pel perspicaç equip creatiu de la Marvel, una narració política inequívoca i expansiva sobre la fase actual de l'imaginari de la ciència ficció americana.

Molt significatiu és el fet que tal reflexió política sobre l'imaginari del còmic de ciència ficció americà giri entorn al paper assumit, al llarg de *Civil War*, pel Capità Amèrica/Steve Rogers. No es tracta d'un heroi qualsevol; ell ens condueix, i no només simbòlicament, a dues de les qüestions principals de l'imaginari nord-americà: a) la segona guerra mundial, que resulta ser l'última guerra combatuda inequívocament per una causa justa (la lluita contra el nazisme, la defensa de la llibertat davant de les dictadures), en contraposició a guerres posteriors que des de 1945 fins avui demostren, al contrari, com les decisions bèl·liques nord-americanes estan més aviat vinculades a estratègies de domini planetari; b) la supremacia dels símbols de la democràcia sobre d'altres formes de convivència social i política, supremacia ja posada en entredit als anys seixanta i setanta quan Steve Rogers/Capità Amèrica, retornat a la vida després d'una llarga hibernació, (en les importants històries de Stan Lee i Jack Kirby), molts anys després de la fi de la segona guerra mundial, va haver d'encarar-se a la persistència de diverses dictadures en el món i el deteriorament del sistema de vida americà (guerra de Vietnam, escàndol Watergate, etc.).

La reflexió política que *Civil War* inscriu en el propi teló de fons narratiu s'aguditza quan un heroi de la talla de Spiderman/Peter Parker, tot intentant comprendre l'escenari mutat a l'interior del propi país, en un diàleg amb el Capità Amèrica descobreix una cortina cultural i mental que retrotrau les decisions d'aquest heroi de còmic als fonaments de l'esperit col·lectiu i públic de la democràcia nord-americana (en paraules de Mark Twain, aquest *esperit* és una cosa molt diferent al govern presidencial i a les forces socials que, en diversos moments, poden administrar el poder). També Spiderman, en el curs d'un altre persuasiu intercanvi d'idees, posa contra les cordes a Mister Fantàstic/Reed Richards tot recordant un capítol amarg i espinós de la democràcia americana: el maccarthisme, cim de la injusta i intolerable persecució a la llibertat d'expressió i opinió.

Heus aquí, per tant, el tema de la responsabilitat (evocat pel reclam promocional de *Civil War*: "¿De qué lado estás?") que es conjuga amb el de la comprovació de les veritats –aparentment aclamades però totes per demostrar encara– que estarien després de l'inici i la detonació –i ara també després del final– d'aquest problemàtic i complex procés de revolució interna del multivers Marvel. La massacre i els protagonistes de l'explosió de Stamford són, de fet, objecte de diferents i heterogènies indagacions per part d'investigadors (S.H.I.E.L.D., FBI i altres) i periodistes com Ben Urich (del *Daily Bugle*) i Sally Floyd (de l'*Alternative*), que descobreixen trames ocultes i interessos poc legítims d'alguns protagonistes de *Civil War* (el primer de tots, la figura d'Iron Man/Tony Stark, empresari-tecnòleg proper al Pentàgon) que podrien fer servir instrumentalment el disseny paranoic de la Llei de Registre amb el fi de consolidar formes específiques de poder i de control de la societat americana sobre els superherois.

En tals circumstàncies es desencadena una guerra articulada a dos nivells. En un primer pla apareixen les accions de grups a favor i en contra del Registre (per part d'Iron Man i Mister Fantàstic, l'objectiu consisteix a capturar tot superheroi que no se sotmeti al Registre; per part del Capità Amèrica, es decideix combatre des de la clandestinitat). Es tracta d'accions orientades en general a desbaratar els plans de la facció contrària (a vegades mitjançant infiltracions o disfresses de superherois amics que executen el paper de traïdor), o bé a obtenir informació que permeti la victòria (apoderar-se dels codis d'accés ideats per Reed Richards/Mister Fantàstic per a entrar a la Zona Fantasma i alliberar els superherois presoners; el Capità Amèrica se serveix per a tal fi de l'ajut del Castigador/Frank Castle) o bé fins i tot a reclutar, com a forces de guerra, els supercriminals que s'han adonat de la sort comú que el Registre ha reservat a qualsevol que es mogui sota una identitat secreta (situació que desencadena una crisi interna dins del grup de resistència del Capità Amèrica: el Castigador dispara i mata sobtadament dos criminals asseguts a negociar amb el Capità Amèrica, i això provoca una dura i immediata reacció d'aquest contra aquell).

En un segon nivell, sincrònic del primer, es mou la guerra obscura de les informacions ocultes, dels plans secrets que podrien haver disposat, com en un tauler d'escacs, l'escenari dels esdeveniments; plans traçats per a dur a terme projectes inconfessables o sostenir polítiques *obscures* sota una pàtina de conformisme i de paranoia convertida en un codi generalitzat per a confrontar les posicions en el camp; contra aquests obscurs projectes s'entaula, com a conseqüència, la guerra tenaç dels cercadors de la veritat, en forma de periodisme d'investigació o de moviments orientats a restituir el coneixement profund de la realitat desenvolupat en aquests tràngols del multivers Marvel.

3. En aquest moment, la conclusió de *Civil War* fa un gir *cap enrere* respecte al començament: Steve Rogers/Capità Amèrica, en adonar-se de sobte que està combatent contra examics però ja sense l'esperit d'una causa universal, abandona la lluita, ordena als seus que parin i s'entrega com a Steve Rogers, no com a Capità Amèrica; Sue i Reed Richards semblen abocats a una reconciliació després de la desavinença; Ben Grimm, poc abans dels darrers instants del conflicte entre superherois, salta de nou a la palestra i sorprèn a la pròpia Sue ("¿De verdad creías que me iba a quedar al margen comiendo croissants?"); Iron Man/Tony Stark es mostra –de moment, però encara s'ha de veure... – en el paper de vencedor indiscutible però magnànim i a qui el president dels Estats Units confia la tutela de la seguretat nacional i les decisions relatives al nou posicionament dels superherois en el territori americà.

La conclusió aparent de la minisaga en set episodis de *Civil War* apunta cap a una certa timidesa per part dels narradors de la Marvel, que els ha mogut a no portar fins al final les conseqüències del conflicte intern dels superherois; els fets semblen decantar-se a favor del bàndol progovernamental, com si tota tensió o ferida fossin reparables sense ulteriors conseqüències. Il·lusió certament amarga, ràpidament destinada a quedar desvetllada com a falsa, un engany. En tot cas, queda el resultat d'una derrota soferta pels rebels –el comandant indiscutible dels quals és el Capità Amèrica–

moguts per una *passió política lliure i incontaminada*: la llibertat individual és el principi primari i la motivació forta de tota pertinença social o de qualsevol impuls a representar –com a superherois i mutants– les emergències més significatives de l'època posterior a l'11-S.

La sensació d'aquest final de *tornada enrere* a *Civil War* posa de manifest zones d'ombra que no es resolen ni es clarifiquen. El multivers Marvel ha experimentat girs tràgics que revolucionen el seu progrés original i la sort d'alguns herois suprems no queda totalment precisada. Què li succeirà ara a Spiderman/Peter Parker? Com s'ho prendrà Namor i com reaccionaran els Atlants? Quina serà la relació a partir d'ara entre superherois i mutants de la Terra i els de planetes i satèl·lits veïns (Els Inhumans, etc.)? I pel que fa als Quatre Fantàstics, de quina manera recompondran el grup, tan profundament dividit? (Ara per ara, entre Reed i Sue Richards es produeix un acostament que, en paraules de Susan, no permet de cap manera tornar com si no hagués passat res. Els dos decideixen dedicar-se a les relacions familiars i prendre's un descans, mentre que al grup dels Quatre Fantàstics s'incorpora, en substitució almenys provisional de la parella original, el duo format per Pantera Negra/T'Challa i Tempesta/Ororo). En suma: de veritat s'ha rendit el Capità Amèrica? (A la Torxa Humana/Johnny Storm, quan comenta "mai hagués pensat que el Capità Amèrica pogués tirar la tovallola", Ben Grimm/La Cosa li respon: "Si creus que ha tirat la tovallola, és que no el coneixes en absolut".)

4. S'acumulen preguntes sobre preguntes. Algunes s'imposen finalment per una imprevisible i sinistra conseqüència de les situacions provocades per la guerra civil: el Capità Amèrica, el dia en què la seva rebel·lió ha de sotmetre's a judici, en públic, enfront d'un tribunal, cau ferit de mort davant de la multitud. La funesta ombra del complot (la mort del Capità Amèrica obeeix a una maniobra secreta de Crani Roig) plana sobre els esdeveniments. A més, s'estenen connotacions metafòriques de la desaparició de l'univers simbòlic-imaginari públic d'una icona que es remunta als principis fonamentals de la democràcia nord-americana. La desaparició de l'heroi americà per antonomàsia determina noves històries que emmarquen des de perspectives desconegudes els destins de la resta de superherois.

Malgrat tot, al mateix temps, ja són nombroses i clares les repercussions de la pròpia guerra civil i de la Llei de Registre. En primer lloc, s'ha de subratllar la seva conseqüència primària i radical. La Llei de Registre elimina tot residu de *valor* de la doble identitat dels superherois; s'exigeix explícitament que el superheroi es descobreixi, eliminant així tot secretisme o marge d'intimitat o autonomia pròpia per a sotmetre's al control del Govern (de la mà d'Iron Man). A causa d'aquesta Llei, el secret de la doble identitat es reformula pel que fa a la seva *funció* i el seu *significat*. Amb la saga de *Civil War*, la gran saviesa dels guionistes de la Marvel dóna un nou sentit, no preexistent, a la qüestió de la doble identitat i a la capacitat dels superherois de representar principis i idees col·lectives que els individus puguin adoptar fins i tot en la percepció de l'*alteritat* viscuda respecte a l'*ésser comú* fundador de la societat.

Civil War refocalitza el mèrit del gest superheroic que dona vitalitat als dobles i als àlter ego i que proporciona una motivació general a les duplicacions o als desdoblaments de personalitat de què es nodreix –des de sempre– el multivers Marvel. En aquest horitzó de reescriptura conscient i simbòlica de la doble identitat, és significativa la decisió de Spiderman/Peter Parker quan, convençut de la raó que assisteix a Tony Stark/Iron Man i Mister Fantàstic/Reed Richards, pren partit a favor de la Llei de Registre i es treu la màscara davant de les càmeres mostrant la cara de Peter però després, en un gest igualment sorprenent, es torna a presentar al plató de televisió per a declarar que ha comès un error i, per tant, canvia de bàndol a favor dels rebels clandestins del Capità Amèrica. La duplicitat de les decisions en l'època de *Civil War* rellança, en definitiva i de manera imprevista, el significat de la doble identitat.

La Llei de Registre desfà i refà l'essència del grup solidari dels superherois (afinitats i amistats que, en l'època ingènua de l'imaginari dels còmics de superherois dels anys seixanta i setanta, motivaven l'aparició de *Los Vengadores*, *La Liga de la Justicia*, etcètera entre els universos de la Marvel i la DC). Les opcions de grup es vinculen a les decisions que són responsabilitat de cada individu. No menys important entre aquestes conseqüències és que la solidaritat recíproca entre mutants –com els del grup de La Patrulla X de Charles Xavier– queda en un estat de suspensió crítica; tot i que dividits individualment –Ororo/Tempesta decideix quedar-se amb els rebels sense que això provoqui la mateixa decisió en els seus companys d'equip–, els mutants viuen, a l'interior del grup, i dins de la seva especial condició genètica, amenaces i transformacions que posen en perill la seva existència en sèries escrites ad hoc²...

Tot es reformula en el multivers Marvel. L'estabilitat general del multivers, en l'aparença dels seus vincles de continuïtat –narrativa, cronològica i simbòlica– mostra vibracions subtils, però rellevants, que subverteixen l'ordre. A *Civil War*, el multivers Marvel assoleix un nivell diferent de la seva dimensió narrativa respecte a la seva habitual *continuity* o a la intricada xarxa de *crossovers*, un efecte ja manifestat en les sèries de *Dinastia de M* o gairebé per descomptat a *La Patrulla X. E de Extinció*.

Significa això un adéu a la *continuity* i als *crossovers*? Potser, però ningú podrà dir-ho davant els esdeveniments que planen sobre el multivers Marvel. Cert que ja no n'hi ha prou només amb les interconnexions múltiples ni amb els creuaments casuals o necessaris. S'imposa un nivell superior de temporalitat i d'espacialitat que desmembra i reagrupa els trets i tipologies narratives dels personatges. I provoca una densa refracció de conseqüències entre les sèries principals i les sèries derivades, amb què s'arriba a:

---

² En els números de la sèrie *Dinastia de M*, l'univers dels mutants es veu sacsejat en els seus fonaments durant l'anomenat Dia M, és a dir, amb el sobtat canvi causat pels poders de la Bruixa Escarlata, àlies Wanda Maximof (filla de Magneto). La Bruixa Escarlata, normalment capaç d'alterar els estats de realitat, sotmesa a una greu depressió nerviosa, transforma profundament l'univers dels mutants generant un altre món governat per un caos extremadament dramàtic, dins del qual alguns herois mutants perden la vida, mentre que tots els altres perden els seus poders i es troben de sobte sense el gen mutant.

1) una sincronicitat prismàtica (una irradiació d'històries sincròniques que constitueixen un *enter obert*, sempre susceptible de regenerar-se des de zero);

2) una diacronicitat múltiple, és a dir, un transcurs temporal perfilat sobre zones disposades com els múltiples fils dels esdeveniments.

El passat es veu devastat per constants atacs dels diversos presents imminents i el futur és una teranyina estesa segons uns dissenys que s'ha d'observar amb regular constància per a escrutar un nou sentit, sempre a punt de dissoldre's i reformular-se. En aquestes circumstàncies, el multivers Marvel posa de manifest un model de realitats copresents i interactives entre si on és difícil localitzar una que sigui més fiable o que valgui la pena viure-la millor o abans que les altres.

BIBLIOGRAFÍA

Ensayos sobre cómic y otros:

- 1) DI NOCERA Alessandro (2006), *Supereroi e superpoteri. Miti fantastici e immaginario americano dalla guerra fredda al nuovo disordine mondiale*, Castelvecchi, Roma.
- 2) FREZZA Gino (1995), *La macchina del mito fra film e fumetti*, La Nuova Italia, Firenze.
- 3) FREZZA Gino (2005), *Metamorfosi del segreto*, in AA.VV., *del segreto*, "Quaderno di comunicazione", n. 5, A. IV, Corso di Studi di Scienze della Comunicazione e Dipartimento Filosofia e Scienze sociali Università di Lecce, Besa Editrice, Lecce, pp. 142-158.
- 4) MASECCHIA Anna (2003), *Il soggetto complice: «Mr. Klein» ovvero dell'identità rimossa*, in Micali 2003, pp. 352-61.
- 5) MICALI Simona (2003, a cura), *Cospirazioni, trame*, Quaderni di Synapsis, II, Le Monnier, Firenze.
- 6) STEFANELLI Matteo (2006, a cura), *Fumetto International. Trasformazioni del fumetto contemporaneo*, Drago Arts & Communication, Roma.

Cómic:

GRANT MORRISON, FRANK QUITELY, ETHAN VAN SCIVER, IGOR KORDEY, TIM TOWNSEND, MARK MORALES, DAN GREEN, PRENTISS ROLLINS, SCOTT HANNA, SANDU FLOREA, HI-FI DESIGN, BRYAN HABERLIN, *E is for Extinction*, Part I-III, luglio 2001-gennaio 2002, Marvel Characters Inc.

BRIAN MICHAEL BENDIS, DAVID FINCH, *Caos*, Part I-IV and Finale, settembre 2004-gennaio 2005, Marvel Characters Inc.

BRIAN MICHAEL BENDIS, OLIVER COIPEL, *House of M*, Part I-IV, settembre-novembre 2005, Marvel Characters Inc.

MARK MILLAR, STEVE MCNIVEN, DEXTER VINES, MORROY HOLLOWELL, *Civil War*, Part I-VII, luglio 2006-marzo 2007, Marvel Characters Inc.

J. MICHAEL STRACZYNSKI, MIKE MCKONE, ANDY LANNING&CAM SMITH, PAUL MONTHS, *Some Words Can Never be Taken Back*, in "Fantastic Four", vol. 3 n. 540, novembre 2006, Marvel Characters Inc..

J. MICHAEL STRACZYNSKI, MIKE MCKONE, ANDY LANNING, KRIS JUSTICE&CAM SMITH, PAUL MONTHS, *Many Annoying Things None of Them French*, in "Fantastic Four" vol. 3, n. 541, gennaio 2007, Marvel Characters Inc.

DWAYNE McDUFFIE, MIKE MCKONE, ANDY LANNING&CAM SMITH, PAUL MONTHS, *We used to go to Hyperspace just for Donuts*, in "Fantastic Four" vol. 3, n. 542, marzo 2007, Marvel Characters Inc.

J. MICHAEL STRACZYNSKI, RON GARNEY, BILL REINHOLD, MATT MILLA, *The War at Home*, Part 1-6, in "The Amazing Spider-Man", n. 532-537, settembre 2006-febbraio 2007, Marvel Characters Inc.

BRIAN MICHAEL BENDIS, LEINIL YU, PASQUAL FERRY, DAVE MC CAIG, PAUL SMITH, MARK MORALES, DEAN WHITE, *New Avengers: Disassembled*, Part 1-5, in "New Avengers", 21-25, agosto-dicembre 2006, Marvel Characters Inc.

DAVID HINE, YANICK PAQUETTE, SERGE LaPOINTE, STEPHANE PERU, *Civil war: X-Men 1- 4*, settembre-dicembre 2006, Marvel Characters Inc.

ED BRUBAKER, MIKE PERKINS, FRANK D'ARMATA, *The Drums of the War*, Part 1-3, in "Captain America", n. 22-24, novembre 2006-gennaio 2007, Marvel Characters Inc.

REGINALD HUDLIN, MARCUS TO, KOI TURNBULL, DON HO, SAL REGLA, JEFF DE LOS SANTOS, NICK NIX, J.D. SMITH, *War Crimes*, Part 1-3, in "Black Panther", vol. 4, n. 23-25, febbraio-aprile 2007, Marvel Characters Inc.

PAUL JENKINS, RAMON BACHS, JOHN LUCAS, *Embedded* – Part 1-11, in *Civil War: Front Line* n.1-11, agosto 2006-aprile 2007, Marvel Characters Inc.

CHRISTOS N. CAGE, JEREMY HAUN, MARK MORALES, CHRIS HOLLOWELL, *Rubicon*, in "Iron Man/Captain America: *Casualties of War*", 1, febbraio 2007, Marvel Characters Inc.

REGINALD HUDLIN, SCOT EATON, KLAUS JANSON, DEAN WHITE, *Bride of the Panther*, part 1-5, in "Black Panther", vol. 4, maggio 2006-settembre 2006, Marvel Characters Inc.

REGINALD HUDLIN, SCOT EATON, ANDREW HENNESSY, DEAN WHITE, *World Tour*, Part 1-4, in "Black Panther", vol. 4, ottobre 2006-gennaio 2007, Marvel Characters Inc.

MATT FRACTION, ARIEL OLIVETTI, DEAN WHITE, *How I won the War*, Part 1-3, in "Punisher War Journal", vol. 2, gennaio-marzo 2007, Marvel Characters Inc.

ED BRUBAKER, STEVE EPTING, FRANK D'ARMATA, *Death of the Dream*, in "Captain America", n. 25, aprile 2007, Marvel Characters Inc.

BRIAN MICHAEL BENDIS, ALEX MALEEV, *Civil War: The Confession*, I-II, maggio 2007, Marvel Characters Inc.

JEPH LOEB, LEINIL YU, JOHN ROMITA JR., ED MC GUINNESS, DAVID FINCH, JOHN CASSADAY, *Fallen Son*, n. 1-6, giugno-ottobre 2007, Marvel Characters Inc.

BRIAN MICHAEL BENDIS, WARREN ELLIS, MARC SILVESTRI ET ALII, *Civil War: The Initiative*, I-... , da aprile 2007....., Marvel Characters Inc.

GINO FREZZA

 atedrático de Sociologia dels Processos Culturals a la Universitat de Salerno i director de l'Àrea didàctica de Ciències de la Comunicació en la mateixa universitat.

És autor de llibres com *Le carte del fumetto*, *Effeto notte*. *Le metafore del cinema*, *Fino all'ultimo film*, *Fumetti*, *anime del visibile*, *La macchina del mito tra film e fumetti* o *La scrittura malinconica*. La seva recerca es centra en l'estudi de les relacions de construcció audiovisual entre el cinema, el còmic, la televisió i els nous mitjans, així com en els temes i problemes relacionats amb la integració de la indústria cultural en el legat estètic i històric del llenguatge audiovisual. Ha estat comissari i assessor de múltiples exposicions i ha participat en nombroses convencions i congressos internacionals sobre estudis de comunicació. Escriu i publica habitualment en diverses publicacions d'àmbit general i acadèmic.